

УДК: 336.763: 336.713

УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЕМ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

ГРИГОРІЙ СЕМЕНОВ,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та маркетингу
Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

ЛІЛІЯ КОВАЛЕНКО,

магістр кафедри фінансів та кредиту Запорізького національного університету

У статті висвітлено інвестиційну діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів, визначено заходи активізації інвестиційної діяльності комерційних банків, а також проаналізовано структуру портфеля цінних паперів банківської системи України. Розглянуто загальні принципи інвестування банком грошових ресурсів у цінні папери, а також розкрито зв'язок між їх дохідністю та ризиками.

Ключові слова: комерційний банк, портфель цінних паперів, інвестування, дохідність, ризик, ринок цінних паперів.

Головною проблемою, яка постає перед інвестором при інвестуванні в цінні папери, є укладання найбільш можливого прибуткового портфеля при найменшому рівні ризику. Якщо портфель відповідає цим критеріям, то можна вважати його ефективним. Однак виконання закладних умов, а саме - максимізації прибутку й мінімізації ризику, є непростю справою, оскільки високоприбуткові цінні папери характеризуються високим ризиком, і навпаки, цінні папери з низьким рівнем ризику приносять невеликий дохід. Тому й надалі тривають пошуки найбільш оптимальних й ефективних методів управління портфелем цінних паперів банківських та інших фінансових установ.

На сучасному етапі розвитку національної економіки ринок цінних паперів виступає найбільш ефективним інструментом розподілу та перерозподілу інвестиційних ресурсів суспільства. За останні роки внаслідок певних історичних та економічних обставин на ринку цінних паперів відбувається розширення присутності комерційних банків, що сприяє прискоренню трансформації економічних відносин в Україні, адаптації вітчизняної фінансової системи до євростандартів та інтеграції з міжнародними ринками капіталу.

Специфіка інвестиційної діяльності банківських інститутів на ринку цінних паперів в Україні зумовлена глобальними перетвореннями в економіці, які розпочалися лише в 1991 році й на початкових етапах яких усі сегменти фінансового сектора були нерозвиненими [1, с. 132].

Останнім часом виникає потреба вивчення й адаптації різних зарубіжних і вітчизняних методик з метою практичного їх використання, що пов'язано із входженням України в нову фазу ринкових відносин і створенням нової інфраструктури еконо-

міки. Це стосується як методик інвестиційної діяльності загалом, так й інвестиційної діяльності банківських та фінансових інституцій зокрема. Особливо важливою й ефективною є теорія портфеля, виникнення якої датується серединою минулого століття. Однак і до сьогоднішнього дня вона викликає інтерес, тривають розробки й розвиток цієї теорії в напрямі пристосування до нових умов зовнішнього оточення [2, с. 17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти. Заслужують на увагу результати досліджень у сфері банківських інвестицій О. В. Васюренка, М. П. Денисенка, О. В. Дзюблюка, В. С. Загорського, Б. Л. Луцківа, М. І. Савлука, А. М. Мороза та інших [3].

Актуальними на сьогодні є подальші дослідження щодо всебічного комплексного аналізу інвестиційної діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів України.

Метою нашої статті є дослідження інвестиційної діяльності комерційних банків України на ринку цінних паперів, визначення пріоритетних заходів щодо активізації цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Банківська система як найбільш стійкий та стабільно працюючий елемент національної економіки стає дедалі важливішим інструментом мобілізації й перерозподілу внутрішніх фінансових ресурсів, невід'ємною складовою інвестиційного процесу.

Банківські інвестиції опосередковують процес використання тимчасово вільних грошових капіталів у вигляді фінансування реальної економіки й характеризуються пропозицією кредитних грошей з боку банківської системи, яка виступає продавцем, і попитом на гроші з боку потенційних учасників інвес-

№ 4 (95) червень 2009 р.

тиційної діяльності - покупців банківських інвестицій. Для сучасних банківських інвестицій характерним є переважання кредитної форми, що зумовлено відносно слабким розвитком ринку цінних паперів.

Необхідність здійснення банками інвестиційних операцій на ринку цінних паперів у сучасній економіці зумовлена тим, що:

- по-перше, вкладення в цінні папери є альтернативою розміщення фінансових ресурсів у позики в разі недостатнього попиту на банківський кредит;

- по-друге, для комерційних банків цінні папери є формою збереження їхніх активів та способом захисту залучених фінансових ресурсів клієнтів від інфляційного знецінення;

- по-третє, розміщення банківських ресурсів у високодохідних цінних паперах забезпечує підвищення прибутковості операцій банку в цілому. Водночас укладання в короткострокові фондові цінності підвищують ліквідність банку.

Інвестиційна діяльність комерційного банку на ринку цінних паперів реалізується за двома напрямками:

- обслуговування власних інвестиційних потреб та операцій банку, які здійснюються за власний рахунок;

- обслуговування інвестиційних операцій клієнтів.

Таким чином, інвестиційна діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів передбачає діяльність банку як інвестора та діяльність банку як посередника в інвестуванні на ринку цінних паперів [2, с. 18].

Інвестування комерційним банком грошових коштів у цінні папери завжди пов'язане з ризиком, який є різним залежно від виду цих активів. Найбільш ризикованою формою розміщення коштів є купівля акцій. Більшу впевненість дають облігації, а найбільш безпечними є державні цінні папери. Загальні принципи інвестування в цінні папери мають такий вигляд:

- при заданому рівні ризику інвестується в цінні папери, які характеризуються вищою ставкою очікуваного доходу;

- при заданій ставці очікуваного доходу інвестується в ті цінні папери, що мають менший ризик;

- і в останню чергу - у ті цінні папери, які характеризуються як вищою очікуваною доходністю, так і нижчим ризиком.

Купівля цінних паперів повинна приносити банкові певний дохід у вигляді дивідендів, відсотків чи зростання курсу. Якби цей дохід був пропорційним до понесених витрат, то цілком достатньо було б упорядкувати всі варіанти купівлі цінних паперів згідно з критерієм зменшення доходності й інвестувати, згідно зі встановленим порядком, аж до вичерпання вільних грошових ресурсів.

Вид цінних паперів характеризується своїм ризиком, який полягає в тому, що можна не отримати очікуваних доходів, а в граничному випадку курс цінних паперів може навіть знизитися до нуля. У такій ситуації може виявитися, що певна операція купівлі цінних паперів, які із часом утратили свою вартість, загрожує ліквідності банку.

Кожну операцію закупівлі цінних паперів супроводжує надія на прибуток і побоювання ризику. Такий стан речей викликає певну реакцію з боку бан-

ку: чим вищий ризик операції, тим певнішими повинні бути перспективи отримання вищого прибутку з неї. У цьому випадку здійснення вибору варіанта інвестиції повинно зважувати як очікуваний дохід, так і прогнозований ризик [4, с. 23].

У сучасній банківській практиці участь банківських інститутів в інвестиційній діяльності, як правило, обмежується прямим чи портфельним інвестуванням.

Портфельне інвестування, у свою чергу, зводиться до скуповування цінних паперів різноманітних суб'єктів господарювання, унаслідок чого, з одного боку, відбувається процес фінансування цих суб'єктів економіки, а з іншого - формування банківського портфеля цінних паперів, структура якого й характеризує суть банківської інвестиційної діяльності.

Можливі вкладення коштів комерційними банками в різні типи фінансових інструментів визначаються загалом особливостями законодавства країни, яке регулює відповідні банківські операції. В Україні на сьогодні немає законодавчих обмежень щодо типів цінних паперів, у які може бути вкладено капітали комерційних банків, що надає їм широкі можливості для диверсифікації інвестиційного портфеля.

Проте згідно з нормативами НБУ загальний розмір інвестицій не повинен перевищувати 60 % від регулятивного капіталу банку, у тому числі не більше 15 % за кожним емітентом [5, с. 56].

Аналіз інвестиційної діяльності комерційних банків доцільно розпочати з аналізу інвестиційних вкладень банків у цінні папери. Обсяги та структура вкладень у цінні папери банків України в 2000-2003 роках наведені в табл. 1.

Портфель цінних паперів українських банків у динаміці за останні роки розподілився так, як показано у табл. 2.

Аналіз структури портфеля цінних паперів банків України показує, що в 2001 році банки переважно вкладають свої кошти в цінні папери на продаж, а не в цінні папери на інвестиції, що спостерігалось протягом попередніх років і їх обсяг становив 3230,8 млн грн, або 73,6 % загальної суми вкладень українських комерційних банків у цінні папери. Вкладення в цінні папери на інвестиції в цьому періоді становили 1006,1 млн грн, або 22,92 %, вкладення капіталу в асоційовані компанії - 113,6 млн грн (або 2,58 %), а в дочірні підприємства - 39,4 млн грн (або 0,9 %) [6, с. 138].

У 2003 році обсяг вкладень у цінні папери на інвестиції становив 3997,7 млн грн, або 60,83 % від загальної суми вкладень банків у цінні папери. Суттєві зміни за 2003 р. відбувалися в складі самого портфеля цінних паперів на інвестиції, у якому зросла частка боргових цінних паперів (з 9,11 до 17,91 %), а частка казначейських та інших цінних паперів, що фінансуються НБУ, знизилася з 42,90 до 33,05 % [7, с. 137; 8, с. 146].

Аналіз структури портфеля цінних паперів банків у 2004-2007 роках свідчить про те, що банківські установи протягом останніх років переважно вкладають кошти в цінні папери на продаж, тобто віддають перевагу доходам, що отримуються не від володіння цінними паперами, а від проведення торговельних операцій із ними [9, с. 172; 10, с. 180].

Таблиця 1. - Портфель цінних паперів банків України в 2000-2003 роках¹

Показник	2000		2001		2002		2003	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Цінні папери в портфелі банків України	2174,7	100	4389,9	100	4263,2	100	6406,4	100
1. Цінні папери в портфелі комерційних банків на продаж:	671	30,85	3230,8	73,6	1516,3	34,51	2408,7	36,65
1.1. Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком	155	7,13	798,5	18,19	223,1	5,08	532,3	8,1
1.2. Боргові цінні папери	362	16,65	177,9	4,05	844,3	19,21	1601,8	24,37
1.3. Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ	152	6,98	464,4	10,58	448,9	10,22	274,6	4,18
1.4. Боргові цінні папери, емітовані НБУ	2	0,09	1790	40,78	-	-	-	-
2. Цінні папери в портфелі комерційних банків на інвестиції:	1366,3	62,83	1006,1	22,92	2746,9	62,51	3997,7	60,83
2.1. Акції та інші вкладення з нефіксованим прибутком	438	20,14	416,9	9,5	461,5	10,5	649	9,87
2.2. Боргові цінні папери	529,3	24,34	202,8	4,62	400,1	9,11	1176,9	17,91
2.3. Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ	400	18,39	326,4	7,44	1885,3	42,9	2171,8	33,05
2.4. Боргові цінні папери, емітовані НБУ	-	-	60	1,37	-	-	-	-
3. Портфель вкладень в асоційовані компанії	93	4,28	113,6	2,58	88	2	95,5	1,45
4. Портфель вкладень у дочірні компанії	44,4	2,04	39,4	0,9	43	0,98	70,3	1,07

Таблиця 2. - Портфель цінних паперів банків України в 2004-2007 роках²

Показник	2004		2005		2006		2007	
	Сума, млн грн	Частка в загальному обсязі, %	Сума, млн грн	Частка в загальному обсязі, %	Сума, млн грн	Частка в загальному обсязі, %	Сума, млн грн	Частка в загальному обсязі, %
Цінні папери в портфелі банків України	8218,4	100	14327	100	14475,3	100	28669,7	100
1. Торговий портфель	106,2	1,29	718,7	5,02	4046,3	27,95	8081,4	28,2
1.1. Цінні папери, крім акцій у портфелі банку	72,8	0,86	242,1	1,69	1847,5	12,76	4528,1	15,8
1.2. Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком	33,4	0,41	476,6	3,33	2198,8	15,19	3553,3	12,4
2. Портфель на продаж	5738	69,82	8643,8	60,33	7317,5	50,55	14502,9	50,6
2.1. Цінні папери, крім акцій у портфелі банку	3701,8	45,04	5816,7	40,6	5945,8	41,08	12817	44,7
2.2. Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком	2036,2	24,78	2827,1	19,73	1371,7	9,48	1685,9	5,9
3. Портфель до погашення	2196,8	26,73	4815,4	33,61	2730,1	18,86	5394,4	18,82
4. Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	177,4	2,16	149,1	1,04	381,4	2,63	691	2,41

¹Розраховано на основі: Бюлетень Національного банку України. - 2001. - № 12. - С. 138-139; Бюлетень Національного банку України. - 2002. - № 1. - С. 137; Бюлетень Національного банку України. - 2003. - № 1. - С. 146-147.

²Розраховано на основі: Бюлетень Національного банку України. - 2007. - № 4. - С. 172; Бюлетень Національного банку України. - 2008. - № 3. - С. 180.

Висновки

Одним зі шляхів збільшення прибутковості та зменшення ризику банківської системи України є активізація діяльності банківських інститутів на ринку цінних паперів, зокрема - шляхом формування власних інвестиційних портфельів. Незважаючи на те, що банкам належить вагоме місце в інвестиційному процесі, практика функціонування вітчизняного ринку цінних паперів свідчить про недостатню активність комерційних банків як інвесторів цього ринку, незначні обсяги їхніх вкладень у фондові інструменти, що можна пояснити зваженою політикою керівництва банків щодо вкладень у фондові інструменти та недостатнім розвитком вітчизняного ринку цінних паперів. Така позиція банків, з одного боку, гальмує розвиток українського ринку цінних паперів, а з іншого - обмежує доходи від операцій із цінними паперами.

З метою сприяння активізації діяльності банків як інвесторів на ринку цінних паперів необхідно здійснити ряд заходів:

- сприяти формуванню та розвитку цивілізованого іпотечного ринку, що забезпечить появу надійних, ліквідних та дохідних фінансових інструментів, які для комерційних банків можуть стати додатковою можливістю диверсифікувати власний інвестиційний капітал;

- стимулювати розвиток організованої торгівлі цінними паперами, що призведе до підвищення інвестиційної привабливості емітентів, а відтак і до збільшення інвестиційних вкладень банків у цінні папери;

- створити Центральний депозитарій, який забезпечить централізований облік прав власності на цінні папери та розрахунки за угодами на організованому фондовому ринку, що, у свою чергу, знизить для банків ризику інвестування в цінні папери.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Черкасова С. В. Інвестиційна діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів//Фінанси України. - 2003. - №10. - С.132.
2. Борщук В. І. Ризик і дохідність при портфельному інвестуванні комерційних банків//Фінанси України. - 2002. - №2. - С.17-19.
3. Васюренко О. В. Управління залученням ресурсів у комерційних банках / О. В. Васюренко // Фінанси України. - 1999. - № 11. - С.88-93; Денисенко М. П. Організаційно-економічний механізм інвестування / М. П. Денисенко. - К. : Науковий світ, 2001. - 414 с; Дзюблюк О. В. Оцінка ефективності кредитних вкладень комерційних банків / О. В. Дзюблюк // Фінанси України. - 2000. - № 9. - С. 149-151; Загорський В. С. Стратегія становлення банківської системи / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак // Фінанси України. - 2001. - № 10. - С. 132-138; Луців Б. Л. Банківська інтегрована система формування та управління інвестиційним портфелем / Б. Л. Луців // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Економічні проблеми ринкової трансформації України: Зб. наук. праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: Відповід. ред. академік НАН України М.І. Долишній. - Львів, 2003. - Вип. 1(XXXIX). - С. 344 - 350; Банківські операції. Банківська енциклопедія / [А. Н. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.Н.Мороза. - К. : КНЕУ, 2000 - 384 с.
4. Луців Б. Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. - Тернопіль : Економічна думка; Карт-бланш, 2001.
5. Вовчак О. Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні: Монографія. - Львів, 2005.
6. Бюлетень Національного банку України. - 2001. - №12. - С.138-139.
7. Бюлетень Національного банку України. - 2002. - №1. - С.137.
8. Бюлетень Національного банку України. - 2003. - №1. - С.146-147.
9. Бюлетень Національного банку України. - 2007. - №4. - С.172.
10. Бюлетень Національного банку України. - 2008. - №3. - С.180.

G. Semenov, L. Kovalenko

PORTFOLIO MANAGEMENT IN COMMERCIAL BANK

The article overviews investment activity of commercial banks on securities market, determines measures for increasing of commercial banks activity and reviews securities portfolio structure of banking system of Ukraine. Basic principles of bank money investment in securities is overviewed and its connection between profitability and risks is shown.

Key words: securities portfolio, investment, profitability, risk, securities market.

© Г. Семенов, Л. Коваленко
Надійшла до редакції 18.04.2009